ALFRĒDS MILTIŅŠ

PĀRDOMAS PAR PAULAM STRADIŅAM VELTĪTU GRĀMATU

J.Stradiņš, K.Ē.Ārons, A.Viksna. Tāds bija mūsu laiks...—Rīga: Sprīdītis, 1996.— 491 lpp.

Apgāds «Sprīdītis» un sponsori mūs iepriecināja ar bezcenzūras laikā sarakstītu un izdotu grāmatu, kas veltīta Latvijas medicīnas spožākai zvaigznei Paulam Stradiņam (1896–1958) viņa simtajā dzimšanas dienā. Šī darba prezentācijā 1996.gada 2.aprīlī Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja papildītajā zālē piedalījās profesora skolnieki, šodien ievērojami cilvēki, jubilāra līdzgaitnieki un Stradiņa dzimta. Svinīgajā saietā viesi pirmie varēja pārļapot jubilāra izstaigāto un pārvērtēto dzīves taku neatkarīgajā Latvijas valstī, kā arī nacistiskā un komunistiskā režīma apstākļos. Lasītais uzzina, kā ārstu profesors tapa par meistaru, skolojoties ārpus dzimtajām vietām, ko viņš aizguva no citām personībām un ko no tām saglabāja sevis izveidotajā skolā, kā vērtīgākais pārvērties tradīcijās, kā mēs vērtējam izcilas personības mūža veikumu šodien. Pirmo reizi paveras izpratne par tiem «griežiem», kas tautā iecienīto personību iedragāja un pilnbriedā izsita no iemīļotā darba ierindas. Grāmatā sniegtais uzdrošina citus apzināties mūžīgo problēmu – kā atšķirīgiem cilvēkiem pasaulē sadzīvot kopā.

Grāmata sastāv no divām daļām. Pirmajā daļā aplūkots ķirurga, populāra ārsta, medicīnas vēsturnieka, profesora, akadēmiskās dzīves veidotāja, slimnīcas direktora, sabiedriskā darbinieka, mākslas mecenāta un Stradiņu dzimtas pārstāvja mūža darbs; otrajā – viņa ideju, darba augļu turpinājums Latvijas medicīnas vēsturē, zinātnē un kultūras vēsturē.

Viss, kas notiek šodien ap mums, patiesībā jau sākās agrāk. Šī pravietiskā tēze palīdz izprast cilvēka noieto ceļu. Paula vecāki bija tie, kas zēnā iešķīla dzirkstošas alkas pēc izglītības, jo viņi saprata, ka, uzkāpjot zinību kalnā, paveras tālāks un plašāks skats uz lietām. Vārdos neizsakāma dziņa cilvēkam ir arī turēties pie dzimtajām vietām un savas tautas. Kultūrvēsturiski bagātās Sēlijas motīvi veidoja četras zemnieku Stradiņu paaudzes. Šī dziņa vienmēr sevi pilnveidot, būt tautai noderīgam Paulu Stradiņu pavadija visu mūžu.

Par P.Stradiņu ir publicēti vairāki darbi, arī tulkojumi krievu valodā¹. Šķiet, ko gan jaunu vēl varētu pateikt? Tomēr var, jo apjomīgais darbs satur daudz

¹ Akadēmiķis Pauls Stradiņš: Bibliogrāfija. – Rīga, 1959; Profesors Pauls Stradiņš dzīvē un darbā. – Rīga, 1961; Павел Иванович Страдынь – врач, ученый, человек. – Рига,

oriģinālu materiālu, kas līdz šim nebija apzināti vai arī tos agrāk nebija iespējams publicēt cenzūras iebildumu pēc. Turklāt grāmatā uzmanība pievērsta ne tik daudz P.Stradiņa darbība ķirurģijā un onkoloģijā, kas jau vairāk vai mazāk bija labi zināma (darbu izlase 3 sējumos 1963.–1965.gadā), cik viņa sūrā likteņa aplūkojumam varas režīmu dzīvē, darbībai vēsturē un sabiedriskās jomās, uzskatu evolūcijai, viņa draugu un paziņu lokam, tā radot pietiekami plašu skatienu uz dažādām kultūras, vēstures, sabiedriskās dzīves norisēm attiecīgā laikposmā Latvijā.

Lai rastu kopsakaru turpmāk aprakstītos notikumos, grāmatu ievada sīka un precīza P.Stradiņa mūža svarīgāko notikumu hronika. Seko Jāņa Stradiņa atmiņas un impresijas par tēvu – «sava ceļa gājēju», kurā P.Stradiņš parādās varbūt subjektīvā, bet vēl neiepazītā skatījumā – ikdiena, ģimene, pacienti (tostarp daudz pazīstamu kultūras, zinātnes, valsts darbinieku), rakstura iezīmes (vienkāršs, kritisks, bez ļaunuma un konjunktūras tendencēm), profesora mājas viesi (daudz slavenību), ceļojumi, grāmatas, Medicīnas vēstures muzejs, politika (uzdrošinās aizstāvēt cietējus, nebaidoties no represijām), dzīves noslēgums, pārdomas par Stradiņa slimnīcas attīstību līdz pat mūsu dienām.

Grāmatā var iepazīties ar unikālām fotogrāfijām, piemēram, Pēterburgas Kara medicīnas akadēmijas absolventu vakars Paula Stradiņa mājās 1937.gadā (26.lpp). Tāpat kā populāram ārstam, kara ārstam, ģenerālim, profesoram un ievērojamam mākslas cienītājam Pēterim Sņikeram (1875–1944) lieli veikumi tapa gan Pēterburgā, gan neatkarīgajā Latvijā, arī viņa darba turpinātājam akadēmiskajā un sabiedriskajā dzīvē «*Fraternitas Metropolitana*» konfilistram Paulam Stradiņam izaugsme saistās ar kopēju vidi². Vecākā kolēģa P.Sņīķera ietekme saskatāma gan akadēmiskās dzīves veidošanā, gan vaļas priekā. Viņi abi bija pazīstami mākslas priekšmetu kolekcionāri un mecenāti. P.Sņīķers savu portretu pasūtīja pie gleznotāja Jāņa Roberta Tillberga (1880–1972), kurš ierosmi viņa ģimenes idejai bija aizguvis no Iljas Repina gleznotā «Pāvela Tretjakova portreta», it kā salīdzinot, – kas krievu tautai ir P.Tretjakovs, kurš ar savu galeriju atbalstīja mākslu un kolekcionēja to, tas latviešiem ir profesors Pēteris Sņīķers. Izcilais mākslinieks bija P.Sņīķera un P.Stradiņa draugs. J.R.Tillbergs gleznoja daudzus Stradiņa dzimtas pārstāvju portretus. Tautas mākslinieks un profesors bija arī gleznotājs Irēna Stradiņa (1925–1972) skolotājs, viņš bija gleznojis arī viņas portretu. Mākslinieks darināja profesora mātes Māras Stradiņas (1876–1965), sievas Nīnas Stradiņas (1897–1991), tēva Jāņa

1967; A.Viksna. Paula Stradiņa dzīves un darba vietas. – Rīga, 1975 (kr.val. – Rīga, 1978).

2 Pauls Stradiņš (1896–1996): Nepublicēti dokumenti un materiāli // Latvijas Ārsts. – 1996. – Nr.1. – 50.–76.lpp.; J.Stradiņš. *Universitāte*. – 1992. – Nr.69. – 21–24.lpp.; 1993. – Nr.70. – 46.–49.lpp.

Stradiņa (1865–1945), dēla Jāņa Stradiņa (dz.1933) un paša profesora Paula Stradiņa portretus³.

Dramatiskas epizodes P.Stradiņam nācās pārdzīvot hitleriskās okupācijas laikā, par ko J.Stradiņš, balstoties dokumentos un aculiecinieku atmiņās, plašāk pastāsta pirmoreiz. Šis laika posms saistās ar profesora atstādinašanu no vadošiem amatiem un apcietināšanu.

Nozīmīgi materiāli sniegti par P.Stradiņa piedalīšanos medicīnas iestāžu celtniecības plānošanā. Profesora centieni bija vērsti uz respektējama medicīnas centra izveidošanu Pārdaugavā, viņš bija ieteicis šo pilsētas daļu izmantot iedzīvotāju atveseļošanai. Diemžēl tas nav realizējies.

P.Stradiņa uzruna studentiem «Kamdēļ es studēju medicīnu?» atkārtoti publicēta ar J.Stradiņa komentāriem. Tā vēlreiz uzsver dziļākā Latvijas mediķa augsto ētisko stāju. Pēc ārsta diploma iegūšanas vairāki profesora skolnieki tika iesaukti vācu vai padomju armijā. Daži pēc tam tika izsūtīti. Skolotāja dotā garīgā maize viņus stiprināja grūtajos brīžos. Valdi Krauli profesors apciemoja izsūtījumā Tadžikijā, Jānim Slaidiņam radija iespēju pēc gūsta Zviedrijā palikt Rīgā un pilnveidoties ķirurģijā, kļūt par profesoru. Ar šis paaudzes ārstiem, kas pārstāvēja Stradiņa skolu ķirurģijā, esmu pavadījis krietnu kopīga darba cēlienu. Par izcilu ķirurģu izveidojās Harijs Krieviņš (1920–1978). Viņš studēja Medicīnas fakultātē (1939–1944) un strādāja pie profesora P.Stradiņa par feldšeri. Sekoja darbs Vācijā (Reidūnā) un latviešu leģiona 19.divīzijā par bataljona ārstu, bet 1945.gadā – izsūtījums uz Komsomolsku pie Amūras. Viņš pārstāvēja Stradiņa skolu Talsos no 1947. līdz 1976.gadam⁴. Kopējās slimnīcas dežūrās ar H.Krieviņu man bija iespēja dzirdēt daudz labu vārdu par viņa skolotāju un dižo cilvēku.

Grāmatā pirmoreiz ir publicēts P.Stradiņa projekts Latvijas medicīnas vēstures pētniecībā. Ja liktenis būtu lēmis viņam šo grāmatu uzrakstīt, varbūt izpaliktu nožēlojamie Latvijas medicīnas vēstures viltojumi, kas parādījās pēc Paula Stradiņa nāves.

Pati spēcīgākā grāmatas daļa ir saistīta ar P.Stradiņa vajāšanas kampaņu 1947. un 1949.gadā. To sagatavojuši un komentējuši J.Stradiņš un A.Vīksna. Publicēti autentiski dokumenti (sēžu stenogrammas u.tml.), no kuriem lasītājs pats var noprast nomācošo pēckara atmosfēru, kā arī spriest par daudzu sabiedrībā pazīstamu cilvēku stāju tolaik un metodēm kā režīmam nevēlamai cilvēki tika atstādināti no darba. Lai arī liekts, profesors tomēr nesalūza. Komunistiskam režīmam P.Stradiņa personības darba un

³ M.Brancis. Jānis Roberts Tillbergs. – Rīga, 1996. – 305 lpp.; *Theses historiae scientiarum Baltica*: II. – Rīga, 1996. – 76–77.p., 80–82.p.

⁴ J.Zviedrāns. Talsu slimnīca simt gados. – Talsi, 1994. – 33 lpp.

dzīves veids bija nepieņemams. Taču ar tautā populāru ārstu bija jārēķinās. Sāka darboties dižās personības iznīcinošā mašina ar saviem zobratiem un sakārtotām skrūvītēm. Šos trafaretos gājienus kā iestādes vadītājs esmu piedzīvojis Latvijas PSR Veselības aizsardzības ministrijas kolēģijas sēdēs. Pēc rūpīgi sagatavota scenārija pret izvēlētiem upuriem metodiski izslīpētie paņēmieni efektīvi iedarbojās – sējot naidu, ierosinot dziļu depresiju, miokarda infarktu vai insultu. Šo varas saglabāšanas mašīnērijas vēsturi arī ir jāpēta.

Grāmatas pirmā daļa noslēdzas ar profesora meitas gleznotājas Irēnas Stradiņas traģiskā mūža aplūkumu.

Otrajā daļā autori stāsta par P.Stradiņa ieceru turpinājumu galvenokārt medicīnas vēstures jomā, kā arī viņa dibinātā Medicīnas vēstures muzeja izaugsmi līdz pasaules limeņa iestādei. Šeit nozīmīga ir saruna starp J.Stradiņu un K.Ē.Aronu *«Tāds ir bijis tas mūsu laiks ...»*, kas izmantota grāmatas nosaukumam.

Tālāk autori dalās pārdomās katrs par savu mūžu un darbību laikmetu maiņā, vērtē paveikto. Nākošām paaudzēm ir jāpastāsta arī par sevi. J.Stradiņam bija vajadzīgs liels spēks, rakstot rindas *«Manas paaudzes drāma un vaina»* pēc nejdzīgiem apvainojumiem sakarā ar Triju Zvaigžņu ordeņa piešķiršanu.

A.Viksna savā ierastā hronista formā publicē arī citus rakstus, tostarp pārskatu par Stradiņa lasījumiem un par Paula Stradiņa balvu.

Pārlūkoti arī nozīmīgie pētījumi medicīnas vēsturē pēckara Latvijā. Paula Stradiņa balvas laureāts, med.zin. doktors Vilis Derums (izsūtījums viņa biogrāfijā neļāva viņam piešķirt profesora nosaukumu), vairākās valstīs pazīstamais paleopatologs, daudzu grāmatu autors veica atzinību vērtus darbus medicīnas vēstures izpētē un Paula Stradiņa muzeja izveidē. Viņa paleopatoloģiskie pētījumi pierādīja, ka Eiropas vēstures problēmas bija saistītas arī ar Baltiju, bet pielietotās paleopatoloģiskās metodes kaulu pētišanā papildināja zināšanas sifiloloģijā ar K.Kolumba atklājumu saistītajā laikposmā⁵.

Izteikti arī vēlējumi veikt fundamentālus darbus par Latvijas zinātnes vēsturi un Latvijas medicīnas vēsturi, tostarp nedrīkstētu izpalikt arī publikācijas par Latgales medicīnas vēsturi. Kā nozīmīgs darbs jāatzīmē K.Ē.Arona grāmata par seno laiku medicīnas vēsturi⁶.

⁵ W.Derums, A.Miltinsch. Angaben über die Syphilis im Baltikum // Dermatologische Monatschrift, 174 (1988), 554–561 S.; R.Jankauskas. Syphilis in the Eastern Europe: historical and paleopathological evidences // The origin of syphilis in Europe: before and after 1493. Toulon, 1993, 6 p.

⁶ K.Ē.Arons. Medicīnas vēsture: Senie laiki. – Rīga, 1993. – 81 lpp.

Pētījumi par Paulu Stradiņa personību vēl nav izsmelti un tajos bez faktogrāfiskā materiāla sakārtošanas vēl nepieciešami filozofiski vispārinājumi un literāri apkopojumi par tautas ārstu, par to kā viņš sevi pārvar naidu pret pretiniekiem, nostādot pretī izlidzināšanos.

Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs dažādu valstu apmeklētājiem propagandē Latvijas medicīnas vēsturi un kultūru. Medicīnas vēstures pētnieki tagad ir iekļāvušies kopējos Eiropas problēmu pētījumos, tāpēc gūtie atzinumi pieder visai pasaulei. Tiem nav tikai medicīnas vēstures nozīme, bet tie ir arī Latvijas kultūras pētījumi, kam ir noteikta vieta arī Eiropas kultūras vēsturē.

Grāmata ir jo rūpīgi izredīgēta, taču kā allaž, ir dažas iespaidklūdas un pāris paviršības kļūdas, piemēram, Alma Ancelāne nosaukta par Annu (387. lpp.), Makss (patiesībā Moizs) Šēns nav bijis Pastēra institūta direktors, bet šī institūta nodaļas direktors (389. lpp.), personu rādītājā «V.Kadišs» (jābūt V.Kadiša), A.Kirhenšteins ieņēma savu padomju valsts vadītāja amatu līdz 1952.gadam nevis līdz 1951.gadam (282 .lpp.). Nav uzrādīts, ka krāsainās fotoreprodukcijas izdevumam veidojusi Māra Brašmane.

Grāmata bagātīgi ilustrēta – 135 melnbalti un 16 krāsaini attēli, no kuriem vairums publicēti pirmoreiz. Orientāciju tekstā atvieglo personu rādītājs. Tomēr būtu vēlams arī galveno izmantoto literatūras avotu saraksts.

Par šo grāmatu presē jau ir parādījušās vairākas labvēlīgas atsauksmes. Grāmata varētu noderēt par modeli līdzīga rakstura izdevumiem par citiem zinātniekiem un medicīnas skolu veidotājiem, piemēram, par terapijas profesoru Kristapu Rudzīti.

REFLECTIONS ABOUT A BOOK DEDICATED TO PAULS STRADIŅŠ

By Alfrēds Miltiņš

A review of the book by J.Stradiņš, K.Ē.Arons and A.Viksna «Such was our time», Rīga, 1996, 491 pages. It was dedicated to Paul Stradiņš to his 100 anniversary (1896–1958). It consists of two parts: the first was devoted to P.Stradiņš' activities, the second – to the continuation of his ideas in our days. There is a great deal of original material; some events in the life of P.Stradiņš which had hitherto not been revealed, particularly about the persecution campaigns during the time of German occupation and communist regime. It is a lasting work for the perpetuation of P.Stradiņš' memory.